

شحات ماه رمضان در پرتو قرآن و عترت

استاد احمد شکر

🌙 مقدمه : رمضان ماه خدا، ماه آزادی و پیوند بود.

ماه عشق است و خلوص و ایمان ماه وحی است و نزول قرآن (۱)

در عرصه عشق؛ عشاق متضادند و عشقشان نیز متفاوت! بعضی عشق زمینی دارند و گروهی عشق آسمانی و برخی در میانه راه به هر دو می اندیشند - به راستی رمضانیان از کدام قبیله اند؟ هر چه باشد آنها در انتظار شهرالله هستند و با آن ماه پیوندی عاشقانه، خورده اند. ماهی که حق تعالی آن را به نام خود خوانده است. (ماه رمضان)

🌙 کلید واژه ها :

در آستانه ماه رمضان، فضیلت ماه رمضان، لیلای قدر، شرایط رضائی شدن

🌙 در آستانه ماه رمضان :

رمضانیان قبل از آنکه به ماه رمضان برسند به شعبان نیز فکر می کنند، زیرا شرط ورود به ضیافت الهی آمادگی در ماه شعبان است. از این جهت در اقصی نقاط جهان، مسلمانان از هر قوم و نژاد مقدمات حضور در ماه خدا و تبرک جویی از آن را در شعبان جستجو می کنند و تدارک می بینند که بخشی از آن به آداب و رسوم محلی و ملی آنان مربوط می شود و قسمی دیگر برگرفته از سنت و کتاب خداست.

تمهیداتی مانند خانه تکانی و نظافت مخصوص در محل زندگی و محیط کار، غبار رویی مساجد و اماکن مقدسه، تهیه قوت و غذا برای سحر و افطار ماه رمضان، توجه بیشتر به صلح ارحام و زدودن زنگار کینه و کدورت از دل و آماده شدن برای بهره گیری از برنامه های تبلیغی، قرائت قرآن، دعا و نیایش و ... از جمله آنهاست. شیخ صدوق در عیون الاخبار از اباصلت روایت کرده که گفت: در جمعه آخر شعبان به خدمت حضرت رضا علیه السلام رفتم، حضرت فرمود: ای اباصلت اکثر ماه شعبان سپری شد و این آخرین جمعه آن است، بنابراین در باقی مانده این ماه تقصیرها و کوتاهی هایی که در ایام گذشته نموده ای را جبران نما و در صدد تدارک آن باشی و نسبت به آنچه برای آخرت تو نافع و مفید است تلاش کن و بدان روی آور. بر تو باد به کثرت تلاوت قرآن و استغفار بسیار و توبه در پیشگاه خداوند متعال از گناهان خود تا چون ماه مبارک رمضان فرا رسد نزد خداوند خالص شده باشی. هیچ نوع کینه ای از مومن در قلب تو نباشد مگر آنکه آن را کنده باشی و هیچ نوع گناهی که قبلاً به آن آلوده بودی در تو نباشد مگر آن که آن را کاملاً محو و نابود ساخته باشی. در مورد اعمال شعبانیه روایات متعددی وارد شده که به منظور جلوگیری از اطاله نوشتار به همین مقدمه اکتفا می کنیم.

🌙 فضیلت ماه رمضان از دیدگاه آیات و روایات :

در اهمیت، ارزش و اعتبار ماه مبارک رمضان همین بس که قرآن کریم به نزول آیاتش در این ماه تصریح فرموده است. « شهر رمضان الذی انزل فیہ القرآن هدی للناس و بینات من الهدی و الفرقان فمن شهد منکم الشهر فلیصمه » (۲) در این آیه خداوند با اشاره به نزول قرآن در ماه رمضان به منظور هدایت مردم، کسانی را

که در این ماه وارد شوند و آن را درک کنند به صیام دعوت نموده است. همچنین در سوره قدر خداوند متعال به نزول قرآن در شب قدر تاکید می‌فرماید. شاید به همین دلیل در گفتار معصومین علیهم‌السلام از ماه رمضان به بهار قرآن تعبیر شده است. بهار فصل شکوفایی و نشاط است. فصل بهره‌برداری بیشتر از فیوضات الهی و نوشیدن جرعه‌های آسمانی در میهمانی خدا و این حق و تکلیف نه تنها برای عوام که برای خواص نیز توصیه شده، بلکه اولیاء خدا و شخص نبی مکرم اسلام صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم عنایت ویژه‌ای به این ماه داشته‌اند. سید بن طاووس در کتاب اقبال روایت می‌کند از خلف بن ایوب عامری، که چون ماه مبارک رمضان فرا می‌رسید رنگ رخسار مبارک رسول خدا صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم تغییر می‌کرد و نماز خواندنش زیاد می‌شد و در دعا و درخواست از حق تعالی بسیار تضرع و زاری می‌نمود و از خدا ترسان بود. (۳) او می‌فرمود: رمضان ماهی است که ابتدایش رحمت است و میانه اش مغفرت و پایانش آزادی از آتش جهنم (۴). بدون تردید توجه به ترتیبات در سخن پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم مقصود آن حضرت را محقق می‌سازد. نخست اینکه مسلمان مومن ابتدا باید به این باور برسد که حلول ماه رمضان، مبارک و دارای بار معنوی فراوان است تا بتواند خود را آماده و برای ورود به مرحله بعدی یعنی انابه و استغفار و طلب آموزش و نیایش به درگاه ذات اقدس حق بدون توجه به بعد رحمانیت و رحیمیت آفریدگار بی همتا فاقد هرگونه ارزش می‌باشد. حال اگر از این دو مرحله گذشت به مرحله بعدی که همانا رهایی از عذاب جهنم است می‌تواند امیدوار باشد. به همین روی برای نیل به مقصود باید به بهترین و محکم‌ترین ریسمان الهی توسل یافت و آن تمسک به قرآن کریم و سیره اهل بیت (۵) خواهد بود. پیامبر اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم می‌فرماید:

هر که در این ماه یک آیه قرآن بخواند اجر او اجر کسی است که در ماهی غیر از ماه مبارک رمضان ختم قرآن کند و تدبرش در قرآن نتیجه بیشتری به همراه خواهد داشت و هدایتش افزون‌تر. از امام سجاد علیه‌السلام روایت است که فرمود: ستایش مخصوص خداوندیست که ماه مبارک رمضان را نیز راهی از راه‌های خیر و رحمت قرار داد و این ماه را به نام مقدس خود انتخاب فرمود و شرافت داد و این ماه را نیز به نزول قرآن مجید احترام و اعتبار داد. به نقلی از حضرت علی علیه‌السلام آمده است که پیامبر گرامی اسلام صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم در خطبه‌ای به برکات ماه رمضان اشاره می‌فرماید: در پایان خطبه، امام علیه‌السلام که از مستمعین این خطبه بوده سؤال می‌کند:

که یا رسول الله صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم چه عملی در این ماه از همه اعمال نیکوتر است؟ پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم فرمود ای ابا الحسن علیه‌السلام بهترین اعمال در این ماه پرهیز از محرّمات الهی و گناهان است. (۶) در روایت داریم که: «شکر النعماء اجتناب المحارم» یعنی یکی از راه‌های شکر گذاری به خاطر نعمت‌هایی که به انسان‌ها ارزانی داشته اجتناب از محرّمات و گناهان است و این عمل در مرحله صبر بر گناه و معصیت توجیه می‌شود. به همین دلیل گفته شده است که روزه دار ماه رمضان علاوه بر خودداری از خوردن و آشامیدن، تمام اعضاء و جوارح او باید در محدوده امساک تحت نظارت و کنترل قرار گیرد و در غیر این صورت، قبولی فریضه روزه محل اشکال است. ابن عباس می‌گوید: از پیامبر خدا صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم شنیدم که فرمود: لو علمتم ما لکم فی رمضان لذتم لله تبارک و تعالی شکرًا.

ماه رمضان چه برکات و بسیار بیشتر از اینها شکر پایان ماه رمضان اینگونه دعا بازگشت ما را بپذیر و عمر ما را پروردگارا! در ماه رمضان آینده دستورهایت آنچه‌ان که فرما! (۷) با تامل در جملات در صورت قبولی اعمال در ماه

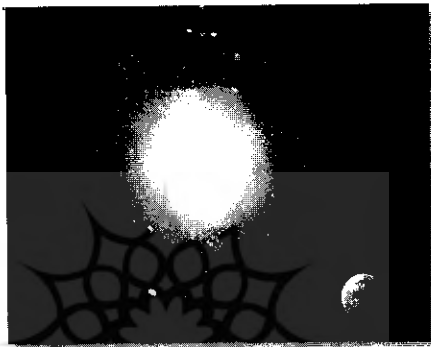
اگر می‌دانستید که خداوند در نعماتی به شما عطا می‌کند می‌کردید. امام سجاد علیه‌السلام در می‌فرمود: پروردگارا توبه و تا ماه رمضان دیگر پایدار ساز. ما را بر انجام عبادت و شایسته عظمت تو است، یاری امام سجاد علیه‌السلام درمی‌یابیم که

رمضان هر سال و پذیرش توبه از سوی حضرت احدیت برای آینده مصونیت آور نیست، بلکه مسؤولیت آور است! و الزاما محاسبه و مراقبه از اعمال پس از رمضان شرط مصونیت و مانع لغزش ها در یازده ماه بعد از آن خواهد بود، بلکه معاقبه و سرزش نفس به طور مستمر از ضروریات حفظ و صیانت از ثمرات این ماه می باشد و اساسا ما در اندیشه معصومین، رمضان را باقی و پایدار می بینیم نه یک مقطع زمانی خاص. آنجا که امام باقر علیه السلام می فرماید: نگویید رمضان رفت و یا آمد، زیرا رمضان نامی از اسماء الله است که نمی رود و نمی آید که شیء زایل و نابود شدنی می رود و می آید بلکه بگویید «ماه رمضان»، پس «ماه» را اضافه کنید. (۸)

لیالی قدر به اعتبار قرآن :

درباره شأن نزول قرآن در ماه رمضان و به طور معلوم ليله القدر، صراحت تام وجود دارد و می توان گفت معتبرترین سند برای این صراحت، خود این کتاب آسمانی است. و نص آیاتی همچون آیات سوره بقره، دخان و سوره قدر، جای تردید

باقی نمی گذارد، لکن در تشخیص شب قدر دانشمندان علوم قرآنی مسلم است این است که مبارک نبی اکرم صلی الله علیه و آله نازل دفعی در شب قدر ماه در طول ۲۳ سال رسالت در هر سال بر ایشان همان آیات نیز در شب وی نزول پیدا می کرده

کم و کیف نزول وحی و میان مفسران و ابهام وجود دارد آنچه قرآن در شب قدر بر قلب گردیده، حال به صورت رمضان و یا تدریجی آن آن بزرگوار؛ و یا آیاتی که نازل می شده است قدر هر سال مجددا بر

است. صاحب المیزان ره* در مورد سوره قدر می نویسد: روایاتی است که این سوره (قدر) دلالت دارد بر خوابی که رسول خدا صلی الله علیه و آله دید و آن خواب این بود که بنی امیه بر منبر او بالا می روند و سخت اندوهناک شد و خدای تعالی برای تسلی خاطرش این سوره را نازل کرد و در آن فرمود شب قدر بهتر از هزار ماه حکومت بنی امیه است. او می افزاید: مدلول آیات این می شود که قرآن کریم دو نوع نازل شده یکی، یک پارچه در یک شب معین و یکی هم به تدریج در طول ۲۳ سال نبوت. (۹)

ایشان در مورد تکرار شب قدر هرماه رمضان نظر جالبی دارند و در تفسیر این سوره می نویسد: شب قدر منحصر در شب نزول قرآن و آن سالی که قرآن در آن شیش نازل شده نیست، بلکه با تکرار سنوآت، آن شب هم مکرر می شود. پس در هر ماه رمضان پس از هر سال قمری شب قدری هست که در آن شب امور سال آینده تا شب قدر سال بعد اندازه گیری و مقدر می شود. برای این که این فرض امکان دارد که در یکی از شب های قدر چهارده قرن گذشته قرآن یکپارچه نازل شده باشد. ولی این فرض معنا ندارد که در آن شب حوادث قرون گذشته و آینده تعیین گردد. علاوه بر اینکه (یُفْرَقُ) به خاطر اینکه فعل مضارع است استمرار را می رساند، در سوره مورد بحث هم که فرموده: شب قدر از هزار ماه بهتر است. و نیز فرموده: ملائکه در آن شب نازل می شوند، مؤید این معناست. پس وجهی برای تفسیر زیر نیست که بعضی گفته اند شب قدر در تمام دهر فقط یک شب بود و آن شبی بود که قرآن در آن نازل شد و دیگر تکرار نمی شود. همچنین تفسیر دیگری (اشاره به مجمع البیان) که بعضی کرده و گفته اند: تا رسول خدا صلی الله علیه و آله زنده بود شب قدر در هر سال تکرار می شد و بعد از رحلت آن جناب خدا شب قدر را هم از بین برد و نیز سخن آن مفسر (اشاره به تفسیر قرطبی) دیگر که گفته: شب قدر تنها یک شب معین در تمام سال است نه در ماه رمضان، و نیز سخن آن مفسر (اشاره به روح المعانی) دیگر که گفته شب قدر شبی است در تمام سال، ولی در هر سال یک شب نامعلومی است، سالی در

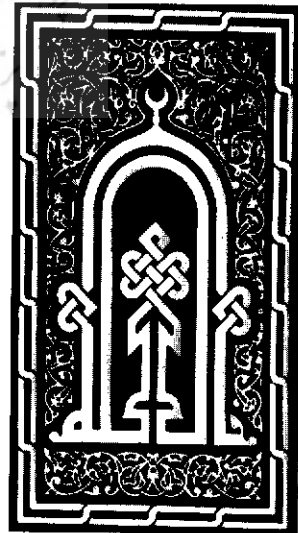
بعثت و سالی در ماه رمضان بوده و در سال‌های دیگر در ماه‌های دیگر، مثلاً شعبان یا ذی القعدة واقع می‌شود، هیچ یک از این اقوال درست نیست. (۱۰)

بعضی گفته‌اند کلمه "قدر" به معنای ضیق و تنگی است و شب قدر را بدان جهت قدر خوانده‌اند که زمین یا نزول ملائکه تنگ می‌گردد، و این دو وجه به طوری که ملاحظه می‌کنید چنگی به دل نمی‌زند. (۱۱) قمی "ره" از امام باقر علیه السلام نقل نموده که پرسیدند آیا شما شب قدر را می‌شناسید فرمود: چگونه نمی‌شناسیم با آنکه ملائکه گرد ما می‌گردند در آن شب. و نیز نقل نموده که ملائکه و روح القدس نازل می‌شوند بر امام زمان علیه السلام و تسلیم می‌نمایند به آن حضرت آنچه را که نوشته‌اند و از امام صادق علیه السلام نقل نموده که روح بزرگتر از جبرئیل است و جبرئیل از ملائکه بزرگتر و روح خلقی بزرگتر از ملائکه است. مگر خداوند نمی‌فرماید: نازل می‌شوند ملائکه و روح؟ در روایات دیگری هم این معنی تأیید شده. بنابراین شاید مراد از روح همان روان پاک و مقدسی باشد که از حق در شب قدر بر انبیا و اولیا افاضه شده و همه ساله در آن شب تقویت می‌شود. (۱۲)

○ شرط روزه‌داری شدن :

گفته‌اند شهر الله مانند بیت الله است. همانطور که باید با احترام وارد خانه خدا شد و قلب پاک و روح مطهر را به مراد خود سپرد. همانطور است وارد شدن در ماه خدا. هر چند همه ایام و تمام ماه‌ها و همه هستی در ید قدرت و هدایت الهی است ولی ایام و لیلای ماه صیام حال و هوای دیگر دارد. ماهی که نزد خدا بهترین ماه‌ها، روزهایش بهترین روزها، شب‌هایش بهترین شب‌ها، خواب و بیداری آن و نفس‌ها ثواب تسبیح دارند، دعا در آن مستجاب می‌شود. پس در این ماه باید آرزیده شد، نه آرزیده شدن تنها، که بیشتر از آن باید پاداش گرفت و نقطه اوج این میثاق با خدا و امید به عفو حضرتش شب قدر است. رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: کسی که ماه رمضان را درک کند و آرزیده نشود پس خداوند او را از رحمت خود محروم و دور سازد و جای دیگر می‌فرماید: هیچ مومنی نیست که در ماه رمضان از روی حساب (فقط به حساب خدا) روزه بگیرد مگر اینکه خداوند تبارک و تعالی برای او هفت خصلت را واجب و لازم می‌گرداند: اول: هر چه حرام در پیکرش باشد محو و ذوب می‌گرداند. دوم: به رحمت خداوند متعال نزدیک می‌شود. سوم: خطای پدرانش را می‌پوشاند. چهارم: سکرات مرگ (لحظات جان‌کندن را) بر او آسان می‌کند. پنجم: از گرسنگی و تشنگی روز قیامت ایمن خواهد بود. ششم: برائت از جهنم را خداوند به او عنایت می‌فرماید. هفتم: خداوند متعال او را از طبیات و پاکیزه‌های بهشت اطعام خواهد نمود. (۱۳) در احادیث آمده که شیاطین در ماه رمضان در غل و

زنجیرند و درهای رحمت الهی باز است. بنابراین دور از انصاف و عقل است که باتوجه به این همه تأییدات و مستندات، انسان از فیض‌های این ماه یا برکت محروم بماند با این حال همانگونه که هر کس برای نیل به درجاتی باید واجد شرایطی باشد، برای تناول از خوان گسترده معنوی رمضان نیز شرایطی لازم است تا فرد روزه‌داری شود. هر انسانی در مسیر تکاملی خویش با مشکلات و موانعی مواجه می‌شود و اهل رمضان نیز موانعی بر طریق خود دارند که باید با تلاش همه جانبه در رفع و دفع آن بکوشند تا طی آن طریق بر آنان سهل و آسان گردد. پایمال کردن حق الناس و زیر دین حق الله ماندن، تکبر و خود برتر بینی، نزدیکی به مجرمات، بی‌توجهی به دستورات الهی و فرایض دینی و نیز لقمه حرام را در این عرصه می‌توان برشمرد. پیامبر صلی الله علیه و آله می‌فرماید: خداوند در شب قدر به حال مومنان توجه می‌فرماید و همه را عفو می‌فرماید — جز چهار

شخص. صحابه پرسیدند یا رسول الله آن چهار شخص چه کسانی هستند؟ فرمود: اول شخصی است که معروف به شراب نوشی باشد. دوم شخصی است که نافرمان والدین باشد. سوم شخصی است که قطع رحم می کند و پیوند خویش را می برد. چهارم شخصی است که کینه ورزی بکند. (۱۴) در کتاب ترعیب از روایات ابن مسعود نقل شده است که در هر شب رمضان یک منادی صدا می کند که ای تلاش کننده خیر متوجه شو و پیشروی کن! و ای طلبکار شرّ کوتاه بیا و منصرف شو! و سپس آن فرشته می گوید: آیا کسی هست که دعا کند تا دعای او مقبول گردد؟ کسی هست که سؤال کند تا به سؤالش پاسخ مثبت داده شود؟ پس برای این همه مقبول شدن دعا چند شرط وارد شده است که از فوت شدن آنها بعضی اوقات دعا مردود می شود. از آن جمله غذای حرام است که به سبب آن، دعا مردود می شود. رسول اکرم ﷺ فرموده که بسیاری آدم های پریشان دستها را به سوی آسمان دراز کرده دعا می کنند و یارب یارب می گویند، ولی چون غذای آنها حرام و آشامیدنی آنها حرام و لباس آنها حرام است، در چنین وضعی دعای آنها چگونه می تواند مقبول شود؟ مورخان نوشته اند که در شهر کوفه گروهی از مردان مستجاب الدعای بودند که هرگاه حاکم ظالمی بر آنها مسلط می شد در حق او دعای بد (نفرین) می کردند و او به هلاکت می رسید. وقتی که حجاج بن یوسف ستمگر معروف بر آنها مسلط شد آنها را در یک دعوت خصوصی بر طعمای جمع کرد و وقتی از خوردن فارغ شدند حجاج گفت که من از خطر دعای بد این گروه محفوظ شدم زیرا غذای حرام بر شکم آنها داخل شد. صاحب المیزان با استناد به آیاتی از قرآن کریم می نویسد: شب قدر به عینه یکی از شب های ماه مبارک رمضان از هر سال است و در هر سال در آن شب همه امور احکام و پایدار و استوار می شود. البته منظور از احکام از جهت اندازه گیری است. خواهید گفت پس هیچ امری از آن صورت که در شب قدر تقدیر شده باشد در جای خودش با هیچ عاملی دگرگون نمی شود؟ در پاسخ می گوئیم نه، هیچ منافاتی ندارد که در شب قدر مقدر نشود ولی در ظرف تحقق آن طوری دیگر محقق شود چون کیفیت موجود شدن مقدر امری است و دگرگونی در تقدیر امری دیگر است. همچنان که هیچ منافاتی ندارد که حوادث در لوح محفوظ معین شده باشد، ولی مشیت الهی آن را تغییر می دهد. همچنان که در قرآن کریم آمده:

یَمْحُوا اللَّهُ مَا يَشَاءُ وَيُثَبِّتُ وَعِنْدَهُ أَمَ الْكِتَابِ (۱۵).

والسلام

پی نوشتها:

- ۱- شاعر معاصر حجه الاسلام والمسلمین بهجتی (شفق)
- ۲- سوره بقره آیه ۱۸۵
- ۳- ره توشه رمضان، رضا قربانیان
- ۴- بحار الانوار، ج ۹۳، ص ۳۴۲
- ۵- صحیفه سجاده، دعای ۴۴
- ۶- وسائل الشیعه ج ۴ ص ۲۲۷
- ۷- ره توشه رمضان، رضا قربانیان
- ۸- بحار الانوار، ج ۹۸، ص ۳۷۶
- ۹- تفسیر المیزان، ج ۲۰، ص ۵۶۰
- ۱۰- همان صفحه، ۵۶۲
- ۱۱- همان
- ۱۲- تفسیر روان جاوید، آیت اله حاج میرزا محمد تقی نهرانی، ص ۴۱۵
- ۱۳- ره توشه رمضان، رضا قربانیان
- ۱۴- فضائل رمضان، مولانا محمد زکریا صاحب
- ۱۵- تفسیر المیزان، ج ۲۰، ص ۵۶۲ و سوره رعد آیه ۳۹